

נפלאות הרמב"ם

6 עמודים

שנה ב' | גליון נ"ה
פר' וארא
תשפ"ב

יו"ל ע"י
מכון לימוד
להחדרת הרמב"ם

בגליון:

חילוקי רבינו
בו ביאורו מקומות בו רבינו מפרש דעתו הק' דלא כשיטת רש"י

אוצרות רבינו
פנינים יקרים, אוצרות מחודשים מביארו של רבינו

מעשה חש"ב
עינים וביאורים
במשנתו של רבינו

אוצרות רבינו

וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב האל עדי ושמיי ה' לא נודעתי להם (ג)

מהם ניסים גדולים יותר עונש ושכר בעולם הזה או יעודי הנפש בעולם הנשמות?

לא תבוא על האדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו

אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם ענש ושכר באמת. ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתים וכנגד התולדת וקיום הנפש ודבקה באלהים דבר בראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה.

ביאור לשונות הגאולה

יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כבוד משאם	והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים
שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם [לכשיצאו] למס עובד.	והצילתי אתכם מעבודתם
כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי פ"י גאלה כענין מכר.	וגאלתי אתכם
א. שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאום. ב. אגאל אתכם שיראו אותה כל העמים.	בזרוע נטויה
א. כאשר אגאל אתכם שיראו כל העמים תדעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים בעולם ואני אלהיכם ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם. ב. אבע"ז - כי היה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות [ע"פ המזלות עוד צריכים להיות בגלות וע"י הגאולה ידעו כי אני ה']	וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים

חילוקי רבינו

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם האל עדי ושמיי ה' לא נודעתי להם וגם הקמתי את הרייתי אתם לתת להם את ארץ כנען וכו' וגם אני שמעתי את נאקת בני וכו' לכן אמר לבני אני ה' והוצאתי אתכם וכו' (ד - ו)

ההבדל בין שמות ה' לא-ל-שד-י?

רע"י	רבינו
א. ה' - נאמן לאמת דברי, כשהוא מדבר על שכר נאמן לשלם שכר, כשהוא מדבר על עונש נאמן ליפרע. א-ל-שד-י - הבטחתים הבטחות [ולא קיימתים]. ב. ה' - הוא שמו [הגדול]. א-ל-שד-י - [אינו שמו אלא גלוי מהשם] אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאוונ על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם ביאל שדי ולא אמרו לי מה שמך, ואתה אמרת 'מה שמו מה אמר אליהם' (ג יא).	א. ה' - בו נהיה כל הוה לברוא חדשות בשנוי התולדות שהוא השם הגדול בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל. א-ל-שד-י - בשם הזה הוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם מנהג העולם ברעב פודה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה והם בכל היעדים [הגמולים] שבתורה בברכות ובקלות. ב. ה' - אספקלריא המאירה, במידת הרחמים שהוא בשמו הגדול. א-ל-שד-י - גלוי השכינה והדבור במדת הדין רפה. פ"י ב' הוא ע"ד האמת ורק העתקנו קצת מלשה"ק של רבינו.

ביאור הפסוקים

רע"י	רבינו
א. רבי ברוך ברבי אליעזר וידבר אלהים אל משה דבר איתו משפט על שהוקשה יודבר ולומר 'למה הרעתה לעם הזה'. ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. באל שדי הבטחתים הבטחות ובכולן אמרתי להם 'אני אל שדי'. ושמיי ה' לא נודעתי להם 'לא הודעתי' אין כתיב כאן אלא לא נודעתי, לא נכרתי להם במדה אמיתית שלי שעליה נקרא שמיי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתים. וגם הקימותי את בריתי וגם כשנאיתי להם ביאל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם. לתת להם את ארץ כנען שנדרתי להם ולא קיימתי. וגם אני כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו [בראשית טו יד] 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנוכי'. לכן על פי אותה השבועה. אמר לבני ישראל אני ה' הנאמן הבטחתי. והוצאתי אתכם כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ב. רבותינו דרשוהו (סנהדרין קיא). אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאוונ על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם ביאל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת 'מה שמו מה אמר אליהם'. וגם הקימותי וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא מקום עד שקנה בדמים מרובים וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן ביעקב 'ויקח את חלקת השדה' (בראשית לג טו) לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת 'למה הרעתה'.	א. אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המולות ועוזר לבחירי אבל בשמיי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הוה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל. ב. רבינו מפרש ע"ד האמת.

לכל עניני המכון הערות והארות
ניתן לפנות למייל או לטל:
h0548402450@gmail.com
054-8402450
כל הזכויות שמורות ©

וזאת למודעי כי העיקר להגות בתורת רבינו הקי בלשונו הטהור והזהב ובכל דברי תורתיו הקי, אך להקל על המתקרבים לקודש באנו להכניסם אל תחת כנפי השכינה תורתו של רבינו. והשתדלנו להיצמד ללשונו של רבינו הקי ורק במקום שהוצרכנו לקצר או לבאר הוספנו או הורדנו כמה מילים להבנת הדבר לאנשים פשוטים כמונו עד שנוכח כולנו להגות בפנים בתורתיו הקי, ואך למותר הוא לפרט שאם שנינו בהבנת דברי קדשו הטעות וחוסר ההבנה היא בנו.
מתוך הקדמתו של רבינו לפי עה"ת:
'ועתה דע וראה מה אשכב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה, אבל אתנהג כמנהג הראשונים. להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות, הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים, ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים. ואל חנון יחוננו ויברכנו. ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם, עכ"ל.

קשויות רש"י על פי ה'

- א. לא נאמר 'ושמי ה' לא שאלו לי'.
- ב. אם תאמר שלא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין בתרים נאמר (בראשית טו ז) 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים'.
- ג. האיך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמר לבני ישראל.

רבינו מקשה לפי א' הרש"י

עדיין לא הגיע הזמן [ואע"פ] שמי"מ לא נודע בקיום הבטחתו [וא"כ אפשר לפרש לא נודעתי בקיום ההבטחה], הלשון היה ראוי לומר לא הודעתי או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם [שאז משמע שהאבות לא התוודעו שה' נאמן לקיים דברו].

ומי"ט:

- א. יאמר ושמי ה', ולא נודעתי להם בו [שאמר ב' דברים, א' ששמי ה', ב' לא נודעתי לאבות בו]

וידבר ה' אל משה לאמר בא דבר וכו' (י"א)

ביאור לאמר

אמרו המפרשים

מלת 'לאמר' בכל התורה לאמר לישראל שאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה וכאן הפי' שאמר ה' למשה לאמר אל פרעה.

רבינו מקשה על המפרשים

ברוב המקומות שיכפול גם וידבר וגם לאמר אינו לאמר לאחרים על נכונו.

רבינו

מלת לאמר להורות על בירור הענין וידבר ה' אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר ולכן יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות.

הן בני ישראל לא שמעו אלו ואיך ישמענו פרעה ואני ערל שפתיים (י"ב)

ביאור טענת משה

א. הן בני ישראל לא שמעו אלי מפני ב' דברים: א. כי לא עשית דברי שיהיו נשמעים להם ואיך ישמעני פרעה.

ב. ועוד דבר אני ערל שפתיים ואינו הגון שאדבר בפני מלך גדול.

ב. יתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו כי הוא ערל שפתיים ולא יכין לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים אף כי ידבר אל פרעה.

ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (י"ג)

במה זכה משה לכך?

הנה זו מעלה וגדלה למשה זכה בה בענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו וכן אמר 'גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם' (יא ג) מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם.

ואלה שמות בני לוי לתולדותם (י"ד)

מדוע רק בלוי הזכיר תולדותם?

בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמם ובלוי יזכיר תולדותיו ושנותיו ותולדות אבות הנביאים [עמרם קהת ומררי] ושנותם מפני ב' סיבות:

א. לכבודם [של הנביאים].

ב. כי הם בעצמם [אבות הנביאים] חסידי עליון ראויים לספר בהם כאבות העולם.

ואלעזר בן אהרן לקח לו מהנות פוטיאל וכו' (י"ה)

למה לא נאמר בת פוטיאל?

א. לא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא בחר מהן האחת.

ב. שלא היתה בתו אבל בתו מתיחסת אליו למעלתו, וע"כ לא הזכיר שמה.

ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים וכו' (י"ז)

מי: החכמים, המכשפים, חרטומי מצרים?

חכמים - חכמי ההשבעות ואסיפת השדים [אלו שהוציאו בלטיהם] היו ראשיהם וזקניהם מכשפים - אלו שהוציאו בלהטיהם מעשה כשפים. חרטומי מצרים - יכולו שניהם.

ב. אבע"ז פי' כי ביי"ת של 'באל שדי' מושכת ופי' וראא אל אברהם באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם [שהאות ביי"ת מבארת שבשמי ה' לא נודעתי להם קאי על האבות].

רבינו מיישב קשויות רש"י לפי ה' הרש"י

הכרח רבותינו לפירושים

כי הקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואה ולומר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לזה.

פירוש המקראות לדרשת רז"ל (פ"ה הרש"י)

לכן ידרשו כי היה הדבר תוכחה למשה לאמר לו הנה האבות אשר לא הגיעה מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בנייהם בעבורם אף כי אתה שידעתי בשמי הגדול והבטחתיך בו שיש לך לבטוח ברחמי ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה עמם אותות ומופתים, וגם זה נכון והגון.

וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה (י"ט)

פי' מקצר רוח

רבינו

מקוצר רוח כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לחיות רגע בצערו מדעתו שירווח לו אחרי כן וקוצר רוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה ועבודה קשה הוא הדחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו.

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלו ואיך ישמענו פרעה ואני ערל שפתיים וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים

(י"ז ז)

וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דבר אליך ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתיים ואיך ישמע אלי פרעה (י"ח ב)

ביאור ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים

רש"י

א. ויצום אל בני ישראל צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם, ואל פרעה מלך מצרים צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם. ב. צום על דבר ישראל ועל שליחותם אל פרעה [הפסוק הזה הוא רק הודעה על ציווי ולא ציווי עצמו].

ביאור הפסוקים שנאמרו פעמיים

רבינו

- דבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי אבותם ללמדנו האיך נולדו משה ואהרן ובמי נתייחסו.
- ויאמר משה לפני ה' (פסוק ז) היא האמירה שאמר למעלה (פסוק יב) 'הן בני ישראל לא שמעו אלי' ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות.
- ענה כאשר נצטוו משה 'לכן אמר לבני ישראל אני ה' (לעיל ז) דבר הוא להם בעצמו כאשר צוה ולא שמעו אליו.
- וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה אמר איך אדבר אליו 'ואני ערל שפתיים' (יב).
- הקב"ה צרף אהרן עמו וצוה את שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצוים ואל פרעה להוציאם מארצו.
- חשב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבואו אל בני ישראל ואל פרעה [אבל] די שידבר האחד כי כן דרך כל שנים השלוחים שהאחד ידבר והשני יחריש ונתפס בוה [על מה שאמר ואני ערל שפתיים].
- וחזר השם ואמר אליו אני ה' (טז) הנגלה לך לבדך בשמי יחריש הגדול 'דבר אל פרעה מלך מצרים' כי לך היו הדברות כלן לא לאהרן עמך ואתך עשיתי השליח אל פרעה.
- או ענה משה פעם אחרת 'אני ערל שפתיים' (ז)
- השם אמר אליו 'ראה נתתיך אלהים לפרעה' (י) אתה תבוא עם אהרון ושם תצוה את אהרן.

מדוע מנה את שבט ראובן ושמעון ולוי?

פי' הרטומי?
א. אבע"ז היא לשון מצרים או לשון כשדים כי לא מצאנו רק בדברי שניהם.
ב. הקרוב כדברי רש"י (בראשית מא ח) שהיא מלה מרכבת חר טמי הנחרים בעצמות כי נודע הוא כי רוב האמונות בעצמות מתים או בעצמות חיות כענין שהזכירו בידעוני.

ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו (ח י)

מדוע בחר פרעה שמכת צפרדע תסור למהר?

ידוע מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד א. פרשו בשם הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת הכוכבים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה יודע כי הגיע עת סורם ולכן אומר לי [משה לפרעה] התפאר עלי בחשבו שאמר לו להכריתם עתה מיד ועל כן האריך פרעה לומר למחר.

ב. הנכון בעיני כי בעבור שאמר משה ילמתי אעתיך לך חשב פרעה כי בקש משה זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יסורו עד למחר.

איזה מכות היו בהתראה בפרסום ואיזה בהתראה לפרעה לבד ואיזה בלא התראה?

בהתראה - רק במכות אשר בהן מיתה לאדם, והוא רחמים מאתו לאדם כענין שכתוב 'ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת' (יחזקאל לג ט).

בצפרדע כתוב 'וצפרדע ותשחיתם' (תהילים עח מה) שהוא רומז למיתה או להשחיתה שהזכירו רבותינו שהיו מסרסים אותם.

ארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפליטה הנשאת להם.

דבר בעבור שהוא מיתה וראוי שתחול גם באדם.

אינם בהתראה בכינים, בשחין, ובחשך, כי אינם במיתה לאדם.

התראה בפרסום - במכת דם היה בעת צאת המלכים בבוקר להשתשע על המים כי בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו.

בערוב ובכרד כי בהן המיתה והעונש לבני אדם [העיקר לבני אדם] רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבים להעניש אבל בשאר המכות די בהתראה המלך.

רש"י מתוך שהזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן.
ב. לפי שקנטרם יעקב לשלשה שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם.

ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה וכו' (ו כב)

מדוע הזכיר אחות נחשון?

רש"י אחות נחשון מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה.
רבינו כאשר הזכיר (לעיל כ) אם הנביאים [יוכבד] לכבודם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק ונרמז שנעשה בה נס כן הזכיר אם הכהנה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול.

ואלעזר בן אהרן לקח לו מהנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פנחס וכו' (ו כה)

האם פוטיאל הוא שם?

רש"י מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפטם עגלים לעבודה זרה ומזרע יוסף שפטם ביצרו.
א. אמרו רבותינו ז"ל שהוא מזרע יוסף שפטם ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז והוזכר לשבח שזכו בצדקתם לכהנת עולם ואם היה שם לא היה נדרש. [ואינו שם אלא תואר]
ב. ע"ד הפשט [היה שם] ונאמר שהכתובים מזכירים שמות אמותם 'ושם אמו מעכה בת אבישלום'.
ג. או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח.

ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך אתה תדבר את כל אשר אצוץ ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וכו' (ו א ב)

ביאור נתתיך אלהים לפרעה

רש"י נתתיך אלהים לפרעה שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין.
רבינו ושם [בבית פרעה] תצוה אתה את אהרן ולא ישמע פרעה דברייך [לכן נקרא אלהים לפרעה].

למי דבר משה בבית פרעה?

רש"י אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצו ויטעימו באוני פרעה [משה מדבר אל פרעה פעם אחת ואהרן מבאר לפרעה].
רבינו השם אמר לו 'ראה נתתיך אלהים לפרעה' כי אתה תבוא לפניו עם אהרן ושם תצוה אתה את אהרן ולא ישמע פרעה דברייך ואהרן בשליחותך ישמיענו דברייך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהן [פרעה אינו שומע את משה כלל].

ביאור אהרן אחיך יהיה נביאך

רש"י נביאך כתרגומו מתרגמןך וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזירת 'ניב שפתים'.
רבינו אהרן משמיע הדברים כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהן [שרק הנביא שומע הנבואה].

ואני אקשה את לב פרעה והרהיית את אתתי ואת מופתי (א י)

מדוע נענש פרעה?

רש"י ואני אקשה מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי אלילים לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם גבורתי וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות עובדי אלילים כדי שישמעו ישראל וייראו ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר 'ויחזק ה' את לב פרעה' אלא ויחזק לב פרעה.
א. אמרו במדרש רבה (שמו"ד א גלה) לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבדים בעבודה קשה.
ב. שני טעמים מדוע יתחייב פרעה אע"פ שהקב"ה הקשה לבו ושניהם אמת:
א. כי פרעה ברשעו שעשה לישראל רעות גדולות חייב נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון.
ב. כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן רק 'ויחזק לב פרעה' והנה לא רצה לשלחם לכבוד השם אבל כאשר גברו עליו המכות ונלאה לסבול אותן רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין שכתוב 'והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים' (יחזקאל לח כג).

ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו וכו' בלהטיהם כן (יא)

ויעשו כן חרטומי מצרים בלהטיהם ויחזק לה פרעה (ז כה)

מהו להטיהם ומהו להטיהם?

רבינו

בלהטיהם מעשה כשפים ועל ידי מלאכי חבלה הם נעשים והמלה [להט] מגזירת 'אש להט' (תהלים קד ד) להבה תלהט רשעים (שם קו יח) ואולי הם המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותן שרים.

מדוע נקראו כך הנעשים ע"י המלאכים והענין כי הם נעשים ע"י לוחטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב כענין

ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש סביבות אלישע בלהטיהם מעשה שדים והמלה נגזרת ממלת 'לט' דברו אל דוד בלט' (שמואל א' י"ב כב) כי השדים באים בלט כי הם בעלי גופות מאויר איננו נרגש.

רע"י

א. בלהטיהם בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו 'להט' החרב התהפכת' (בראשית ג כד) דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש. בלטיהם לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי.

ב. רבותינו אמרו (סנהדרין סו) בלהטיהם מעשה כשפים בלטיהם מעשה שדים.

לך אל פרעה הקר הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו וכו' (י טו)

מדוע ילך כשיצא אל המימה?

רבינו

ע"ד הפשט היה בעת צאת המלכים בבקר להשתשע על המים וצוה הקב"ה למשה שילך שם והטעם כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו וזה טעם 'ונצבת

הנה יוצא המימה לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו.

לקראתו שיעמוד נגדו ביד רמה.

והנה לא שמעת עד כה (י טו)

ביאור לא שמעת עד כה

רבינו

לא שמעת עד כה בעבור שזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו [עד כה] גורם לו להביא עליו ענש שלא שמע למצות בוראו.

א. עד כה עד הנה. ב. מדדשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה ב'כה' כה אמר ה' כחצות הלילה' (יא ד).

ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו' (ה)

האם בשעת התפילה היתה המכה נעצרה?

רבינו

ע"ד הפשט בעת תפילתו היו סרות המכות כי כתוב 'ויצק משה אל ה' ויעש ה' ואין כתוב 'ויעש ה' ממחרת'.

דוחה ראיית רע"י ואין למ"ד למתי ראייה שהתפלל מיד כי הוא כמו 'מתי' ורבו הלמדי"ן הבאים ככה 'למחר יהיה האות הזה' (פסוק ט) ורבים ככה.

דברי למועד שתקבע לי. אילו נאמר 'מתי אעתיר' היה משמע מתי אתפלל עכשיו נאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו.

רע"י

למתי אעתיר לך, את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי.

ראיית רע"י

אילו נאמר 'מתי אעתיר' היה משמע מתי אתפלל עכשיו נאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו.

ויעשו כן חרטומים בלהטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (ח ד)

איך ניסו להוציא חרטומים את הכינים?

רבינו

א. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו להוציא את הכינים לבראותם ממקום אחר. השבעת השדים ועשו לטיהם כאשר עשו בשאר הפעמים להוציא את הכנים ולא יכלו. ב. יתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים על בריה פחות משעורה. מוציאי הכינים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי חרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כל מעשיהם פעמים רבות אחרות.

רע"י

להוציא את הכינים לבראותם ממקום אחר. ולא יכלו שאין השד שולט על בריה פחות משעורה. מוציאי הכינים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי חרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כל מעשיהם פעמים רבות אחרות.

ויאמרו חרטומם אל פרעה אצבע אלהים הוא וכו' (י טו)

האם הכירו חרטומים שהכינים מאת ה'?

רבינו

בראות חרטומים שלא יכלו להוציא את הכינים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהעניט הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו 'יד אלהים' כלומר מכה קטנה מאתו, ולא אמרו אצבע ה' כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירו להם.

רע"י

אצבע אלהים הוא מכה זו אינה על ידי כשפים מאת הממום היא.

אבע"ז

בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על ידי אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים,

זאת המכה על ידי אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים, כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה [ידע שיש בורא לעולם רק לא האמין שה' הוא הבורא] על כן חזק לב פרעה.

ראיית האבע"ז

דחיית רבינו על האבע"ז

א. אין דבריו נכונים בעיני כי המקרה [הטבע] לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בענש תקרא יד ה' ואצבע אלהים. ב. כי לא עמדו חרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערב שהיתה בהתראה ולא בשאר המכות. ג. לא התריע מכת הכינים כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכות אשר בהן מיתה לאדם.

א. מפני שלא אמרו אצבע ה' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה'. ב. כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור ולא הזכיר לו [לא התריע] בתחילה מכת הכינים.

מדוע לא יכלו חרטומים להוציא הכינים?

רבינו

א. סיבה מאת ה' היתה להם סכל עצתם ברצונו שהכל שלו והכל בידו. ב. מכת הדם להפוך תולדות המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב 'ויהיו הצפרדעים' רק 'ותעל הצפרדע' שנאספו ועלו. אבל מכת כנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים ועל כן אמר 'והיה לכנם' ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתברך.

רע"י

ולא יכלו שאין השד שולט על בריה פחותה משעורה. רבינו מביאר (את דרשת רבותינו שהביא רע"י) לא יוכלו אפילו לאסוף כנים ממקומם ולהביאם.

וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' (ו ב)

מעשה חשב

רמב"ן

¹ כדאי להבין דברי רבינו נקדים דברי רש"י בזה. רש"י ע"ד הפשט מפרש הכתוב 'וידבר אלקים אל משה', שהקב"ה דיבר עמו במשפט, משום שהוקשה לומר למה הרעתה לעם הזה. והמשך הכתובים 'ויאמר אליו אני ה' וגו'', אינו המשך של הדיבור קשה, רק מתחיל כבר הענין של השליחות, שהקב"ה אמר למשה רבינו שילך לפרעה שיציא את בני ישראל ממצרים, מכיון שהוא צריך לקיים את ההבטחה שהבטיח לאברהם אבינו, והכתוב מספר כל השתלשלות הענינים 'ושמי ה' לא נודעתי להם', שעדיין לא הייתי ניכר במידת האמיתות שלי שעל שמה אני נקרא ה', 'וגם הקמתי את בריתי אתם', ולפיכך 'וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל', עיי"ש.

ואח"כ הביא רש"י (בפסוק ט) דברי המדרש, שאמר לו הקב"ה למשה, חבל על דאבדין ולא משתכחין, שהרבה פעמים נגליתי עליהם ומעולם לא שאלוני מה שמי, כפי ששאלת אתה בתחילת שליחותך, 'ואמרת לי מה שמו מה אומר אליהם'. וכן מעולם לא הרהרו אחרי מדותי, ולא שאלו מדוע אין ההבטחה מתקיימת, ואילו אתה שאלת למה הרעותה לעם הזה. ולפי המדרש כל המשך הכתובים הוא המשך הדיבור אתו משפט.

על זה אומר רש"י שאין הדברים מתיישבים לפי פשוטו של מקרא, שכן לפי זה היה לו לומר 'ושמי ה' לא שאלו', ולמה נאמר 'לא נודעתי'. וכן לפי המדרש לא מתבאר סמיכות המשך הכתובים 'וגם אני שמעתי וגו' 'לכן אמור לבני ישראל'. אלא יתיישב המקרא כפשוטו דבר דבור על אופניו, והדרש תדרש. על זה כתב רבינו 'גם המדרש הזה ענינו מתיישב אחר המקרא', כדמפרש ואזיל לבאר ע"פ הדרש כל הקושיות של רש"י, כדלקמן.

² רבינו מבאר שמה שאמר הכתוב 'ושמי ה' לא נודעתי להם', מרומז שהאבות לא שאלו. דאם לא כן למה סיפר הכתוב שלא הגיע האבות למדריגת הנבואה שהשיג משה רבינו, וכי לפחות מעלתם בנבואה. אע"כ שבא לרמז לומר הדברי תוכחה, ושמ"מ לא נודעתי להם, שלא היה ניכר להם במדת האמיתות שלי שעל שמה אני נקרא ה' שנאמן לאמת את דברי. ומ"מ לא הרהרו אחרי מדותי.

³ רבינו מוסיף 'בעבורם', ובזה מיישב הקושיא השניה שהוקשה רש"י מה המשך הכתובים של 'וגם אני שמעתי', איזה דברי תוכחה הם. ולפי דברי רבינו התוכחה שהקב"ה אמר למשה, שמה ששמע את נאקת בני ישראל, והולך להוציא את בני ישראל, הרי הוא רק בזכות האבות ולא בזכות עצמו.

לָכֵן אָמַר לְבָנָי-יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם מִצְרַיִם וְגו'. וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֶת-אֶהְרֹן וַיִּצְוֶם אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָל-

פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ו ב, יא)

מעשה חשב

רמב"ן

¹ בפרשת שמות (פרק ג) מבואר שהקב"ה שלח את משה לפרעה מלך מצרים שיאמר לו שישלח את בני ישראל ממצרים. ומבואר שם (פרק ד) שאמר משה להקב"ה שהוא חושש שלא יאמינו בני ישראל לשליחותו, כמו שנאמר (שם פסוק א) 'ויצו משה ויאמר, והן לא יאמינו לי וגו'', ואמר לו הקב"ה שיעשה שלוש אותות ועי"ז יאמינו ישראל. והמשיך משה ואמר (שם פסוק ט) 'ויאמר משה אל ה' וגו' לא איש דברים אנכי וגו'', ואמר הקב"ה למשה שיקח עמו את אהרן והוא ידבר אל העם, כמו שנאמר (שם פסוק טז) 'ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה וגו''.

ומבאר רבינו, דמה שאמר הקב"ה למשה 'ודבר הוא לך אל העם', שאהרן ידבר אל בני ישראל במקום משה, זה היתה רק בפעם הראשונה שדברו אל בני ישראל. אבל אח"כ דיבר משה רבינו בעצמו אל בני ישראל, כגון מה שנאמר בפרשתן (שם) 'וידבר אלקים אל משה וגו', לכן אמר לבני ישראל וגו'', היינו דמשה רבינו בעצמו דיבר את הדברים האלו לבני ישראל, ולא באמצעות אהרן. ויתכן לומר לפי שיטת רבינו לקמן כי חוץ מפעם הראשון שדיבר אהרן אל בני ישראל, בשאר הדברות דיבר משה אל ישראל, ורק עם פרעה, דבר אהרן.

² הקדמה: מקודם נבוא לבאר דברי רבינו נסכם סדר הכתובים בפרשתן (פרק ו). בפסוק ו' איתא שהקב"ה שלח את משה לבשר לישראל שהוא עומד לגאול אותם ממצרים, כמו שנאמר 'לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם סבלות מצרים וגו''. ובפסוק ט מבואר שמה רבינו דבר אל בני ישראל, 'ולא שמעו אל משה מקצר רוח וגו''. ושוב נאמר (שם פסוק יא) 'וידבר ה' אל משה לאמר בא דבר אל פרעה מלך מצרים וגו', ובפסוק יב כתיב שלא רצה משה ללכת לפרעה כמו שנאמר 'וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו''. ולכן מבואר בפסוק יג שצירף הקב"ה אליו את אהרן כמו שנאמר 'וידבר ה' אל משה ואל אהרן, ויצוה את בני ישראל, אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים'. ושם (פסוקים יד - טז) מפסיק באמצע הענין, ומפרט את סדר יחוסם של בני ישראל. ובפסוק כט נשנה עוה"פ 'וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים וגו', וחזר ואמר משה (שם פסוק ל) 'הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה'. ושם מבואר (פרק ז פסוק ב) שהקב"ה אמר למשה שיצרף אליו את אהרן בשליחותו אל פרעה, 'ואהרן אחיך ידבר אל פרעה'.

והנה דעת רש"י שמה שחזר ושנה עוה"פ מפסוק כט והלאה, אינו דבר חדש, רק כיון שהפסיק ביחוס של ישראל חזר וכתבו עוה"פ. אמנם רבינו מבאר שהם שני ענינים נפרדים.

³ רבינו מפרש סדר הדברים כדלהן: מה שנאמר בפסוק ו' שהקב"ה ציוה את משה לכן אמר לבני ישראל, קיים משה השליחות ודבר בעצמו אל בני ישראל, אבל הם לא שמעו אליו. ועל שליחות זו לא התרעם כלל. אח"כ ציוה עליו (פסוק יא) 'בא דבר אל פרעה, וע"ז השיב משה הקל וחומר 'הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו', וע"כ ציוה לו הקב"ה שגם אהרן יבא אתו אל העם ואל פרעה וידברו אליהם. וסבר משה שסגי באחד משניהם שידבר, וע"כ חשב שאהרן לבדו ידבר, כדרך ב' שלוחים שאחד מדבר במעמד שניהם. אמנם חזר אליו ה' ואמר לו (פסוק כט) 'וידבר ה' אל משה לאמר אני ה', שנגלה לו לבדו בשמו הגדול וציוה אותו 'דבר אל פרעה מלך מצרים, שדייקא משה הוצרך לדבר לפני פרעה מלך מצרים. רק הקב"ה הוסיף לו אהרן שהוא ילך אתו. וע"ז טען משה שוב (פסוק ל) 'הן אני ערל שפתיים, ואז התרצה הקב"ה לדבריו שאהרן יאמר הדברים לפרעה בשליחותו. העולה מן האימורין, דרק כאשר הקב"ה ציוה למשה רבינו שידבר עם פרעה, אז השיב הקל וחומר, וע"ז הוסיף לו אהרן שיתלוה אליו, ובסוף הסכים שרק ארן ידבר אל פרעה. אבל יתכן לומר שעם כלל ישראל דיבר משה בעצמו. [חוץ מפעם הראשונה שדיבר אהרן].

וַיִּדְבֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן וַיֹּצִיאוּם אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל-פְּרַעְיִם מִלֶּךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (ו' יא)

רמב"ן

מעשה חשב

... והנה זו מעלה גדולה למשה¹, זכה בה בענותותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו, וכן אמר (להלן י"א ג) גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם, מדה כנגד מדה, שהיה ירא שאל היה נצבה בעיניו. ור"ט' כתב (להלן י"ב ט) אהה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמענו מפיו, ואהרן אחיך ימליכנו ויטעימנו בצאני פרעה. ואין זה נכון כלל:

¹ כוונת רבינו, דהנה לכאורה קשה למה זכה משה רבינו למעלה גדולה זו שהוא יהיה 'אלהים לפרעה'. הרי לכאורה הקב"ה אמר למשה שידבר אל פרעה מלך מצרים, ומשה רבינו לא רצה לילך בשליחותו ואמר, 'שלח נא ביד תשלח, וא"כ לא רצה לקיים בכלל השליחות, וא"כ למה זכה למעלה גדולה זו. לכן מפרש רבינו שהטעם שלא רצה לילך בשליחותו הוא מפני ענותותו הגדולה של משה רבינו, שהיה עניו מאד מכל אדם, וחשב שכל מי שרק ישלח במקומו יהיה יותר הגון ממני. ורבינו לשיטתו למה שכתב רבינו לבאר הכתוב (פרק ד פסוק י"ג) 'שלח נא ביד תשלח, וז"ל, "והנכון בעיני, שלח נא ביד כל אשר תשלח, כי אין בעולם אדם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת, ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה, שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לואמר ה' שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך". ולכן שפיר זכה למעלה גדולה זו.

וַאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת-לֵב פְּרַעְיִם וְהַרְבִּיתִי אֶת-אֹתֹתַי וְאֶת-מוֹפְתָי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: (ו' יב)

רמב"ן

מעשה חשב

¹ אפ"ל הנפ"מ בין ב' הטעמים. לטעם א' עשה פרעה תשובה שלימה, והטעם שהקשה ה' את רוחו ועי"ז נלקה בכל המכות, היה בשביל שהרשיע והרע לישראל בחנם ללא עול בכפם. משא"כ לטעם השני לא עשה תשובה שלימה, ולכן הקשה ה' את לבבו, מכיון שהרי לא רצה לשלח את ישראל לכבוד ה', רק כשכבר לא היה יכול לסבול את המכות, אז נמלך לשלוח אותם מחמת כובד המכות, אבל לא שב בתשובה לשלח אותם כדי לעשות רצון ה'.

² ביאור בדברי רבינו כתב בישמח משה (פרשת נצבים הפטרות), ומחת חיבת הקדש נעתיק לשונו. וז"ל 'ועשה אזניך כאפרכסת לשמוע דברי הרמב"ן ז"ל, כי דבריו נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, וכל דבריו כנחלי אש בוערת. וז"ל הזהב בפרשת וארא והטעם השני... עכ"ל הטהור.

ואסביר לך דבריו כי דבריו סתומים. כי הנה חטא לא יקרא חטא רק אם הוא בבחירה, וכן תשובה לא נקראת תשובה רק אם הוא בבחירה, אבל לא בהכרח. ע"ד משל אחד שהוא מורד במלך ויסרב לעשות צויו, עד שציווה המלך לייסרו ביסורין עד שיקיים צויו. והנה אם חזר מסירובו בעת שהיה עדיין יכולת בטבעו לסבול היסורין, שוב לא יקרא מסרב, אחר שחזר מסירובו בבחירה, כי עדיין לא הוכרח, כי היה עדיין יכולת

בידו לסבול לעמוד בסירובו, וחוזר בבחירתו, אף שאינה בחירה גמורה, כי נצמח מחמת היסורין, ומחמת אימה שנתייסר, ועוד יתייסר יותר, מ"מ בחירה יקרא, יהיה טעם בחירתו מאיזה טעם שיהיה, הלא כל בוחר ודאי מחמת איזה טעם הוא, מ"מ בוחר מרצונו שלא הוכרח על כך בעת בחירתו, רק בשכלו הוא בוחר. אבל אם לא חזר מסרובו עד הגיע עת שלא היו יכולת בידי טבעו פנים לסבול היסורין, והוכרח בהכרח גמור לחזור מסירובו אז עדיין מסרב ומורד יקרא, כיון שכל זמן שהיה יכול ביד טבעו לסבול היסורין התחזק ועומד בסירובו, רק עתה ששוב אין יכולת בידו בשום פנים לסבול היסורין והוכרח בהכרח גמור לחזור מסירובו חזר, א"כ לא חזר מבחירתו ומוכרח הוא בכך. ואף עתה אם היה באפשר לעמוד בסירובו היה עומד במרדו כמו שראינו שעמד עד עתה אף שנתייסר ביסורין, וא"כ ודאי אף דעד עתה כן, א"כ ודאי דאף עתה מורד גמור יקרא והבן זה כי הוא דבר עמוק.

וא"כ פרעה שבחמשה מכות הראשונות לא קם ולא זע, אף שנתייסר התחזק ועמד ברשעו כל זמן שהיה יכולת בידו וביד טבעו טבע האנושי לסבול המכות והיסורין, ולא היה מוכרח גמור על החזרה לא חזר. כי בחירתו היה שלא יחזור בשום אופן כל זמן שהיה בחק האפשר, רק אח"כ שנתחזק היסורין עד ששוב לא היו יכולת בטבעו וגדרו גדר האנושי לסבול המכות והיסורין, א"כ היה מוכרח גמור לחזור. אם חזר א"כ עדיין מסרב ומורד גמור הוא בבחירתו, שאם היה אפשר בשום אופן בטבעו לסבול היה חפץ לסובל ולעמוד ברשעו כמו שעשה עד עתה. וא"כ הוא היה ראוי לעונש גמור אף אי הוי חזרה, דאין זה חזרה, אך בעיני המון שלא היו מבינים זה היה נחשב לעון ח"ו, שזה חוזר ונכנע וזה אומר הן, ועוד שאף בבחירתו הוי רשע גמור, מ"מ לא היה נענש, כיון שלא היה עושה הרשעות בפועל שהוא חוזר, אף שהחזרה הוא מחמת הכרח ובבחירתו הוא רשע גמור, מ"מ לא הוי רק מחשבה כיון שלא נגמרה בפועל, ואין הקב"ה מעניש על מחשבה רעה בפרט בלי צירוף מעשה.

אבל מ"מ מאחר שראה הקב"ה שהוא בבחירתו עדיין רשע גמור ואין חזרה כלל, ואלמלא שהוא מכריח אותו היה גומר רשעתו בפועל, לכן חזק הקב"ה את טבעו כדי שיוכל לסבול ולא ילאה ויהיה בחק האפשר וישאר על בחירתו, ואז הוא בבחירתו, גמר מחשבתו הרעה. ולא שח"ו שהוא יתברך ביטל את בחירתו כדי שיחטא ויענש, שזה ח"ו עול גמור בחוקו ית', רק שנטל את שלו, דהיינו שהסיר ההכרח המונע את הבחירה שהיה מאתו יתברך, ונשאר על בחירתו בלי מכריח וחטא במרד ובמעל, וראוי לעונש מן הדין. ואם כן אל אמונה ואין עול ח"ו, רק שסבב זאת להביאו לדין עונש על בחירתו הרעה שמאז ומקדם למען ספר שמו. עד כאן ביאר דברי הרמב"ן שהם סתומים. עכ"ל.